

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI

-2-

Mevlânâ Araştırmaları -2

Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Mevlânâ Araştırmaları Derneđi Bilim Kurulu

*Dr. Nazif Öztürk, Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç,
Doç. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu*

Redaktör: Dr. Bilal Çakıcı

*Akçağ Yayınları: 917
Araştırma-İnceleme: 62*

ISBN 978-975-338-915-0

© Bu kitabın bütün hakları Akçağ AŞ'ye aittir.

*Kitabın içeriđi ile ilgili
tüm hukukî sorumluluk editöre aittir.*

*Kapak: Emin Bebek
Sayfa Düzeni: Akçağ Dizgi Ünitesi
Baskı: Erek Matbaası - 342 31 01
1. Baskı / Ankara 2008*

*Akçağ Basım Yayım Pazarlama AŞ
Tuna Cad. Nu.: 8/1 Kızılay / Ankara
tel. (312) 432 17 98 - 433 86 51
Belgegeçer: 432 28 52*

*www.akcag.com.tr
akcag@akcag.com.tr*

MEVLÂNÂ ve BARIŞ

Veyis Değirmençay*

بازا ہر آنچہ ہستی بازا گر کافر و گبر و بت پرستی بازا
درگاہ ما درگہ نومیدی نیست صد بار اگر توبہ شکستی بازا

*Gel, gel, ne olursan ol yine gel,
İster kâfir, ister Mecûsî, ister puta tapan ol, yine gel,
Bizim dergâhımız, ümitsizlik dergâhı değildir,
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel.*¹

evrensel çağrısıyla her dilden, her dinden ve her renkten insanı kucaklamış; tüm insanlığın kardeşliğine inanmış ve dinler arasındaki ayrılığın, ilâhî varlıkla bağdaşmadığını söylemiş; herkesi ilâhî çağrıya davet etmiş; herkese sevgiyle ve merhametle yaklaşmış, insanlığa ışık saçmış; barışın, kardeşliğin, hoşgörünün sembolü büyük mutasavvıf, âlim, fakih, şair ve düşünür Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin barışla ilgili görüş ve düşüncelerini aktarmaya çalışacağım.

Mevlânâ, bütün insanların bir anne ve babadan, yani Hz. Adem ve Hz. Havva'dan vücuda geldiğini; herkesin birbiriyle kardeş ve tek vücut gibi olduğunu; herkesin, kardeşlerinin hem mutluluklarını paylaşması, hem de kederli günlerinde kederlerine ortak olması gerektiğini söyler ve;

رنج یک جزوی ز تن رنج همه ست گر دم صلح است یاخود ملحمہ ست
"İster barış zamanında olsun, ister savaş zamanında bedenindeki bir organın rahatsız oldu mu bütün beden rahatsız olur"² der.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (veyis0065@hotmail.com).

¹ Bu rubai, her ne kadar Mevlânâ'nın mevcut eserlerinde yoksa da onunla özdeşleşmiş bir manzume haline gelmiştir. Söz konusu rubai, Mevlânâ'nın kendisinden alıntılar yaptığı sûfî şair Ebû Sa'îd-i Ebî'l-Hayr'ın (357-440/967-1048) rubailerinde içinde yer almaktadır (Bkz. www.rira.ir "şi'r-i kuhen, şâ'irân-i kuhen"); ayrıca Baba Efzal-i Kâşânî'nin (592-664/1195-1265) Divân'ında da bulunmaktadır (Bâbâ Efzal-i Kâşânî, *Rubâiyyât*, tsh.: Sa'îd-i Nefîsî, Tahran 1363 hş., s. 89).

Ona göre bütün canlar birdir. Bütün insanlar, ateşten ayrılmış lamba-cıklar gibi ayrı bedenlerde, farklı elbiseler içinde bir candırlar; onların asılları, kaynakları, tabiatları, renkleri ve huyları birdir; başları ayaklarından gayrı değildir; onlar farklı bedenlerdedir, fakat tektirler. Postlar yırtılmalı, canlar ortaya çıkmalıdır. İnsan niçin kendisiyle savaşsın ki!? Çünkü ister çocuk, ister genç, isterse yaşlı olsun herkes ayrı bedenlerde bir candır. Onun için insanların eziyetinden veya incitmesinden dolayı kırılmamak gerekir.³

Yaratana gönül vermek, bütün dünyadaki yaratıkları yaratandan ötürü sevmek gerekir. Mevlânâ, her şeyi birleştirir, bütünleştirir ve sevdirebilir. O, kimseyi ayrı görmez; çünkü o, her şeyin Allah'ın zuhur ve tecellisi olduğunu bilir ve bunu gönlüne ve insan aklına hâl olarak yansıtır.

Mevlânâ'ya göre gerçek barış, barışı terk etmektir. Barışı terk etmek ne demektir? Şekilsel, yapmacık, düzmece, asılsız, sözde ve kâğıt üzerinde kalan göstermelik barışları terk etmektir. Barış, uygulandığı, geçerlik kazandırıldığı zaman gerçek barış olur.

Barışı terk etmek ne demektir? Kötülüğü emreden nefisle, şeytan ve şeytan sıfatlı kişilerle barışmamak, onlarla savaşmaktır. Onlarla yapılan savaşta galip gelindiği vakit hakiki barış gerçekleşmiş olur.⁴

از کجا جویم سلم؟ از ترک علم از کجا جویم علم؟ از ترک سلم

*İlmi nerede arayalım? İlmi terk etmekte. Barışı nerede arayalım? Barışı terk etmekte.*⁵

Mevlânâ, yetmiş iki milletin dinî kör taassuplarını ve savaşlarını e-leştirir. O, bütün dinlerin kaynağının bir olduğunu, kavgadan, savaştan ve düşmanlıktan uzak durmak gerektiğini söyler. "Allah'ın peygamberlerinden hiçbirini ötekinden ayırmayız" (2 Bakara 285) âyetinde ifade edildiği gibi hiçbir peygamberi birbirinden ayrı görmez. O, her ne kadar Ahmedî Hanîf dinini bütün dinleri toplayan bir din biliyor ve,

نام احمد نام جمله انبیاست چون که صد آمد نود هم پیش ماست

*Ahmed'in adı bütün peygamberlerin adıdır; çünkü yüz geldi mi doksan da bizdedir.*⁶

² Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî* (tsh. Reynold Alleyne Nicholson), Tahran 1375 hş., IV, 689 (b. 3248).

³ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems* (tsh. Bedî'uzzaman Frûzânfer), Tahran 1374 hş., I, 89-90 (109. gazel).

⁴ Zemânî, Kerîm, *Şerh-i Câmi'-i Meşnevî-yi Ma'nevî*, Tahran 1382 hş., VI, 254-255.

⁵ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 954 (b. 823).

diyorsa da, bu toplayıcı dine kavuşmayı, dinî savaşlardan uzak durmakla mümkün görüyor. O, bu sözü, henüz Haçlı savaşlarının yapıldığı ve birçok şehri yıkıma maruz bıraktığı bir zamanda söylemiştir.⁷

Mevlânâ, devrin verdiği bir ilhamla içten gelen bir barış özlemi içinde birbirine zıt kutupların barışmayı kabul ettiklerini, barışın da, savaşın da Hakk'ın cezbесinden olduğunu; fakat barışın sözle değil, istekle olacağını söyler. O, her şeyle ve herkesle barışıktır. Aşk ile âşık, can ile dünya, bu kimseyle o kimse, bu dünya ile öbür dünya, şah ile tercüman, yerle gök; oluklardan akan sular birbiriyle; ateşle su, toprakla hava; kurtla koyun, aslanla ceylan, dikenle gül, ilkbaharla sonbahar, okla yay, şekerle öğüt; şekerle bal, insanlarla melekler, gökle yer, öküz ile aslan, cebirle kader gibi birbirine zıt kutuplar, her şey ve herkes birbiriyle kaynaşıp karışmaktadır. Bütün bunlar, insanoğlu için birbirlerine karışmıştır. Artık insanların da kendi aralarında kaynaşıp karışmaları, barışmaları gerekir.⁸ Mevlânâ, onu bunu, iyiyi kötüyü görüp, bu dünya, öbür dünya deyip bahane bulmak isteyenleri kınar.⁹

İnci madeniyle barıştım. Ay kursuyla barıştım.

Sirke küpü, şekerle barışmak istedi. Şükürler olsun ki şeker, barışı kabul etti.

Barış da, savaş da Hakk'ın cezbесindendir; fakat barış sözle değil, istekle olur.

Mesih, ansızın göğe çıktı da insanlar meleklerle barış yaptı.

Ey lütuf feleği! Eğer bir daha barışırsan senin Mesih'in olurum.

Onun cezbesi, yokluğa varlık verdi. Barış, o yağ parçasına nazar etti.

Benim şahım barışı dilemekte; onun için göklerde tesir etti barış.

Gökyüzü, bu dünyanın dadısı oldu. Öküz ile aslan barıştı.

Sen de barış; şu kadarını bil ki, şimdi cebirle kader de barıştı artık.

⁶ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 53 (b. 1106): Hz. Ahmed'in şerefli adı, bütün peygamberlerin adıdır. Yani Hz. Muhammed'in hakikati peygamberlerin derecelerinin ve zuhurlarının hepsinin toplayıcısıdır. Onun dini, dinlerin en kâmilî ve bütün şeriatların en özüdür; zira örneğin yüz sayısına sahip olduğumuz zaman, gerçekte yüzden daha az bütün sayılara da sahibiz demektir. Kısacası Ahmed'in hakikati, bütün peygamberlerin özü ve hulâsasıdır; çünkü tasavvufta her peygamber, bir sonraki peygamberin zuhuru için başlangıçtır ve zorunlu olarak o peygamber, kendinden önceki peygamberin olgunluklarının hepsinin toplandığı kişidir (*Zemânî, Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-yi Ma'nevî*, I, 145.)

⁷ *Zemânî, Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-yi Ma'nevî*, I, 145.

⁸ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1180-1181 (3176. gazel); II, 886-887 (2381. gazel).

⁹ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 886-887 (2381. gazel).

*Yeter; zira bizim bu barışımız daimîdir. Bizim barışımız, siper için değildir.*¹⁰

Aşka bak, aşıklerle karışmış. Cana bak, dünya ile karışmış.

Ne zamana kadar onu bunu, iyiyi kötüyü göreceksin? Bak artık, bu ve o (birbirine) karışmış.

Ne zamana kadar bu dünya, öbür dünya diyeceksin? Bak, öbür dünya ile bu dünya (birbirine) karışmış.

Gönül şah, dil ise tercüman gibi oldu. Şaha bak, tercümanla karışmış.

Birbirinize karışın; çünkü bizim için bu yer ve o gök (birbirine) karışmış.

Suya, ateşe, toprağa ve havaya bak; (birbirlerine düşman iken) dostlar gibi (birbirlerine) karışmış.

Kurt ile koyun, aslan ile ceylan, dört zıt, kahramanın heybetinden (birbirlerine) karışmış.

O şaha bak ki onun lütfundan diken ve gül, gül bahçesinde birbirine karışmış.

O buluta bak ki onun feyziyle bunca oluğun suyu (birbirine) karışmış.

Eserde birleşmeye bak ve bil ki ilkbahar ve sonbahar (birbirine) karışmış.

Gerçi düzenbazdırlar ve birbirlerine zıttırlar; ama ok ile yay birbirine karışmış.

*Şeker çiğne, sus ve yazık bil; (çünkü) ağızda şeker ve öğüt birbirine karışmış.*¹¹

Mevlânâ, her şeye, zorba şeytana rağmen barışmayı, barış yapmayı öğütler. “Barışmak daha hayırlıdır” (4 Nisa 128) âyetinden delil getirerek barışın daha iyi olduğunu söyler. Vahşetten söz etmek; barıştan sonra savaşı anmak yeni bir vahşettir. Savaşı ve kavgayı uykuya yatırmak, uyutmak gerekir. Artık meclis kurmak, mutlu olmak, gezmek, dolaşmak ve buluşmak zamanıdır; savaş ve çatışma zamanı değil. Savaş hançerini atmak, yerine çengi getirmek gerekir:

بوی وصال رسید روضه رضوان دمید صلح کن الصلح خیر کوری دیو لوند

*Buluşma kokusu geldi; cennet bahçesi yeşerdi; zorba şeytanın körlüğüne barış yap; (çünkü) “barış daha hayırlıdır.”*¹²

¹⁰ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1180-1181 (3176. gazel).

¹¹ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 886-887 (2381. gazel).

¹² Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1221 (14. terci).

زیرا که ذکر وحشت هم وحشتیست نو گفتن ز بعد صلح، چنین گفته‌ای مرا

*Dertten bahsetmek, barıştan sonra savaşı anmak yeni bir derttir, yeni bir savaş; böyle söylemiştin bana.*¹³

به آب ده تو غبار غم و کدورت را به خواب در کن آن جنگ را و غوغا را

*Gam ve keder tozunu suyla yatıştır; o savaşı ve kavgayı uykuya yatır, uyut artık.*¹⁴

روز بزمست نه روز رزمست خنجر جنگ بیر چنگ بیار

*Meclis günü, savaş günü değil; savaş hançerini götür, çengi getir.*¹⁵

Bugün tavaf zamanıdır, tavaf zamanıdır, tavaf zamanı. Deli muafır, muafır, muaf.

*Savaş ve çatışma, çatışma, çatışma zamanı değildir. Kavuşma ve zıfaf, zıfaf, zıfaf zamanıdır.*¹⁶

Mevlânâ, barış adamıdır, onun elinde silahı yoktur, kimseyle savaşmaz, kimseye baskı yapmaz. O, gül bahçesi gibi hoştur, tatlıdır. Savaş hakkında düşünülen her şeyden uzaktır; ancak sevgiye dair ne düşünülürse vardır. Savaşta değil, yalnız barışta arkadaşlık eder.¹⁷ O, barıştan yanadır; kendisiyle savaşmaya gelene barış elini uzatır. Kişi barışmak istemese bile o, asla savaşmaz, savaşmak istemez. Ona göre savaş da, barış da bir dünyadır. İnsanların rengi, dili, boyu farklı olsa da su ve ateş gibi bir arada yaşayabilirler; çünkü her ikisinin de aslı aynıdır. Bu ikisi olmadan dünya düzene girmez.¹⁸

در کف ندارم سنگ من با کس ندارم جنگ من

با کس نگیرم تنگ من زیرا خوشم چون گلستان

*Elimde taş tutmuyorum ben; kimseyle savaşmıyorum ben; kimseye baskı yapmıyorum ben; çünkü gül bahçesi gibi hoşum ben.*¹⁹

هر چیز که اندیشی از جنگ از آن دورم هر چیز که اندیشی از مهر من آنستم

تا عشق تو بگرفتم سودای تو پذیرفتم با جنگ تو یکتاام با صلح تو همدستم

¹³ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1237 (25. terci).

¹⁴ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 127 (212. gazel, 20. beyit).

¹⁵ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 438 (1109. gazel).

¹⁶ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1362 (1061. rubai).

¹⁷ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 673 (1789. gazel); I, 559 (1450. gazel).

¹⁸ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 223 (495. gazel).

¹⁹ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 673 (1789. gazel).

Savaş hakkında düşündüğün her şeyden uzağım ben. Sevgiye dair düşündüğün her şeyim ben.

*Sana âşık olalı, sana sevdalanalı, seninle savaşta yalnızım; seninle barışta arkadaşım ben.*²⁰

اگر مرا ترا صلح آهنگ نیست مرا با تو ای جان سر جنگ نیست

تو در جنگ آبی روم من به صلح خدای جهان را جهان تنگ نیست

Ey can! Senin (benimle) barışmaya niyetin olmasa bile benim seninle savaşmaya hiç niyetim yoktur.

Sen, savaşmaya gelsen (bile) ben barışmaya giderim. Dünya sahibine dünya dar değildir.

Savaş da bir dünya, barış da bir dünyadır. Anlamlar dünyası fersahla ölçülmez.

Su da, ateş de kardeş idiler; bak her ikisinin de aslı ancak taştır.

*Çünkü bu ikisi olmadan dünya düzene girmez. Anadolu (halkı) güzeldir; ama zencisiz değildir.*²¹

Mevlânâ, kimsenin kendisinden dolayı kırılmasını istemez. Semâda iken kendisine çarpanlara kızılmasına, onlara engel olunmasına, kendisi için bir kimseye söz söylenmesine karşıdır. Yanına gelen dostların canlarının sıkılmasından korktuğu için şiir söyler; yoksa ona göre şiirden daha kötü bir şey yoktur:

“Bir huyum var benim; hiçbir gönlün bana kırılmasını istemem. İşte bir grup, semâ ederken bana çarpar. Bazı dostlar da onlara engel olurlar. Bu, bana hoş gelmez. Yüz kere söylemişimdir: ‘Benim için kimseye bir şey söylemeyin; ben ona râzıyım.’ O kadar gönül yapmayı isterim ki yanıma gelen şu dostların canları sıkılır korkusuyla şiir söylerim, onunla oyalanmalarını dilerim. Yoksa ben nere, şiir nere? Vallahi ben şiirden usanmışım; bence şiirden daha kötü bir şey yoktur.”²²

Mevlânâ’ya göre mutluluğun, neşenin, sevincin, sağlığın, barışın ve huzurun temeli sevgidir. Sevgi ve acıma insanlık vasfıdır; öfke ve şehvet hayvanlık vasfı. Sevgi, acıları tatlılaştırır. Öfke ise tathıyı acılaştırır. Sevginin aslı doğru yola götürmektir. Sevgiyle bütün hastalıklar şifa bulur; ölü insan

²⁰ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 559 (1450. gazel).

²¹ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 223 (495. gazel).

²² Mevlânâ Celâleddîn, *Fîhi ma Fîh*, (tsh. Bedî‘uzzaman Furûzanfer), Tahran 1384 hş., s. 74.

dirilir; sultanlar köle olur. Bütün insanlar birbirlerini severlerse hiçbir hastalık, keder, elem ve sıkıntı kalmaz; herkes mutluluk içinde bir ömür sürer:

خشم و شهوت وصف حیوانی بود	مهر و رقت وصف انسانی بود
زآنکه اصل مهرها باشد رشد	مهر، تلخان را به شیرین می کشد
تلخ با شیرین کجا اندر خورد	قهر، شیرین را به تلخی می برد

*Sevgi ve acıma, insanlık vâsfıdır; öfke ve şehvetse hayvanlık vâsfı.*²³

Sevgi, acıları tatlıya çeker, tatlılaştırır; çünkü sevgilerin aslı, doğru yola götürmektir.

*Kahr ise, tatlıyı acılığa çeker. Acı ile tatlı bir arada nasıl uyum sağlar?*²⁴

از محبت مسنها زرین شود	از محبت تلخها شیرین شود
از محبت دردها شافی شود	از محبت دردها صافی شود
از محبت شاه بنده می کنند	از محبت مرده زنده می کنند

Sevgiyle acılar tatlılaşır; sevgiyle bakırlar altın kesilir.

Sevgiyle bulanık sular durulur; sevgiyle dertler şifa verir.

*Sevgiyle ölü diriltir, sevgiyle padişah köle edilir.*²⁵

Mutluluğun, neşenin tesisi, kişiyi sevindirmek, neşelendirmektir. Bir insanın gönlüne bir neşe, bir sevinç gelse, bu neşe ve bu sevinç, birisini neşelendirmesine, sevindirmesine karşılıktır. Sıkılır, gamlanır da birisini sıkıştırır, birisini gamlandırmıştır.²⁶

Can sıkıntısı, suç karşılığı; gönül ferahlığı ise ibâdet ve itaat karşılığıdır. İnsana gelen can sıkıntılarının, karanlıkların, hoş gitmeyen şeylerin sebebi, birisini incitmesi, kırması ve işlemiş olduğu bir suç yüzünden meydana gelmektedir. “Sana gelen can sıkıntılarının, karanlıkların, hoş gitmeyen şeylerin, birisini incitmen, kırman ve işlemiş olduğun bir suç yüzünden meydana geldiğini bilesin diye ceza gelip çatar. Gerçi ne ettin, ne yaptın, etrafıca hatırında değildir; ama karşılığın çok kötü bir iş yaptığını anla; onun kötü olduğunu ya bilgisizliğinden, ya gafletinden, yahut ta suçları,

²³ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 109 (b. 2440).

²⁴ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 115 (b. 2585-2586).

²⁵ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 239 (b. 1530-1532).

²⁶ Mevlânâ Celâleddîn, *Fîhi ma Fih*, s. 66.

günahları sana kolayca yaptıran dinsiz bir dost yüzünden suç saymıyorsun, günah bilmiyorsun onu; fakat karşılığına bak da ne kadar ileri gittiğini, ne kadar sıkıldığını anla. Kesin olarak can sıkıntısı, suç karşılığıdır; gönül ferahlığı ise ibâdet ve itaat karşılığıdır.”²⁷

Mevlânâ, insanların birbirleriyle barışık halde olmalarını, uzlaşmalarını; birbirlerine nankörlük etmemelerini, eza ve cefada bulunmamalarını; aralarına kin ve nefret sokmamalarını; birbirlerine düşmanlık etmemelerini öğütler. Aksi halde araları açılıp bozuştukları, yanlış hareketle cefada bulunup nankörlük ettikleri zaman, en sevdikleri, hatta en yakınları olan babalarının bile köpek gibi görüneceğini; dünyanın, onların gamlarını artıracaklarını; daha önce gözlerinin nuru ve canlarının hüzuru olan babalarını görünce üzüntülerinin artacağını ve onun yüzüne bakamayacaklarını söyler. Kin, düşmanlık, kıskançlık ve çekememezlikten dolayı kardeşlerinin Yûsuf’u kurt olarak gördüklerini hatırlatır. Kin, nefret, düşmanlık, anlaşmazlık, kıskançlık ve şükürsüzlük tohumları yok edildiği zaman, insanların yine eskisi gibi sevdikleriyle ve bütün insanlarla kardeş ve akraba gibi geçinip gideceklerini, mutlu olacaklarını ifade eder. Mevlânâ devamla, “İnsan babasıyla barışıp uzlaştığı, itaatsizliği terk ettiği zaman, köpek gibi gördüğü babası ateşli bir dost kesilir; dünya cennete dönüşür, kıyamet onun ahvaline uygun olur, gözünden perdeler kalkar, başka bir âlem zuhur eder. Bundan sonra her zaman yeni bir suret ve yeni bir güzellik görür; yeni görmekten de sıkıntısı, üzüntüsü yok olup gider. Dünya nimetlerle dolar; pınarlardan sürekli sular coşup akar” der.²⁸

Mevlânâ, nefis ve akıldan oluşan insan bedenini bir kafese konmuş, kavga eden ve birbirlerini yaralayan karga ile şahine benzetir. Bedenin bir yarısı diğer yarısıyla savaş halindedir. Bunun için şan gibi olan seçkin kişiler kafesi açmalı ve bu savaşı durdurmalıdır. Çünkü kafes açıldı mı savaş kalmaz artık. İşte bedendeki nefis ve akıl birbirleriyle yaptıkları bu savaştan dolayı sıkıntı içindedirler ve bu nedenle de ayrılık sarhoşudurlar:

Bedenimin yarısı öbür yarısıyla savaşıyor; hadi ne vakte dek eğleşecek-sin?

Karga ile şahin bir kafese girmiş; her ikisi de (birbirlerini yaralamak-tan dolayı) derde düşmüş.

Kafesi aç da yol bulup çıksınlar. Kafesi açtın mı savaş kalmaz.

²⁷ Mevlânâ Celâleddîn, *Fîhi ma Fîh*, s. 66.

²⁸ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 689-690 (b. 3259-3270).

Göğsümüzde bir nefis var, bir de akıl; birbirleriyle savaşmaktan ve sıkıntıdan ayrılık sarhoşları.

Savaşmalarını istiyorsan ört kapıyı üstlerine; yok istemiyorsan bir an olsun sakalık et onlara.²⁹

Mevlânâ'ya göre yaşam, zıtların birbirleriyle barışmasındadır; zıtlar arasında savaş çıktı mı artık herkes yok olmuş, ölmüş demektir. Buna Hakk'ın lütfu dur diyebilir; birbirinden uzak iki zıt kutba ancak Allah dostluk aşılabilir:

Hayat, zıtların barışıdır. Aralarında savaşın başlaması ölümdür.

Ancak Hakk'ın lütfu, bu aslana ve yaban eşeğine, bu (birbirinden) uzak iki zıt (canlıya) dostluk verir.³⁰

Mevlânâ, arzuları, hevesleri peşinde koşan insanların savaşlarını çocukların savaşına benzetir ve tamamıyla anlamsız, amaçsız ve aşağılık görür:

Halkın savaşı çocukların savaşı gibidir; tamamen anlamsız, amaçsız ve aşağılıktır.

Savaşları tamamen tahta kılıçladır; amaçları tamamen faydasızdır.³¹

Mevlânâ, “(Allah) iki denizi salıverdi, birbirlerine kavuştukları halde aralarında bir perde vardır, birbirlerine karışmazlar” (55 Rahman 19-20) âyetlerini tefsir ederken, denizlerden maksadın topraktan yaratılmış cennetlik ve cehennemlik insanlar olduğunu; bunların, bir arada yaşabileceklerini, hatta yaşadıklarını, bir dükkânda ve bir dünyada oturduklarını; ancak aralarında bir perde olduğunu, topraktaki madenler gibi birbirlerine karışmadıklarını anlatır.

Buradan iyi olsun, kötü olsun, cennetlik olsun, cehennemlik olsun bütün insanların, birbirlerine karışmadan, bir arada yaşadıkları, yaşabildikleri anlaşılmaktadır. Ancak denizler dalgalanmaktadır; bazen tatlı su denizi, bazen de acı su denizi dalgalar koparır. İnsanların savaşları ve barışları da böyledir.³² Bu denizler aynı anda bir insanda da olabilir.

Mevlânâ, insanların barış halinde olup gönüllerinde barış dalgası koptuğu vakit kinlerin, düşmanlıkların ortadan kalkacağını; aksi halde savaş dalgaları koptuğu zaman, bunun, sevgileri alt üst edeceğini; halbuki sevginin acıları tatlılaştırdığını; sevgilerin aslının doğru yola götürmek

²⁹ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1162-1163 (3133. gazel).

³⁰ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 60-61 (b. 1293-1294).

³¹ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, 151 (b. 3441-3442).

³² Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 115 (b. 2575-2582).

olduğunu; düşmanlığın ise tatlıyı acılaştırdığını; acı ile tatlının bir arada uyum sağlayamayacağını dile getirir:

*Barış dalgaları dalgalandı mı, gönüllerden kinleri giderir.
Bunun aksine savaş dalgaları koptu mu, sevgileri altüst eder.
Sevgi, acıları tatlıya çeker, tatlılaştırır; çünkü sevgilerin aslı, doğru yo-
la götürmektir.
Kahır ise, tatlıyı acıya çeker. Acı ile tatlı bir arada nasıl uyum sağlar?³³*

Mevlânâ, “fakat dikkatli olmak gerekir; çünkü acı ile tatlı bu gözle görülmez; ancak basiretli kişiler görebilirler. Nice tatlılar vardır ki şeker gibidir; fakat içinde zehir gizlidir. Üstün akıllı, anlayışı keskin olan kişi kokudan anlar; başkaları ise dudağına, dişine dokundurduğu zaman fark eder. Bu yolda şeytanın tuzakları vardır; o ‘yeyin’ der. Üstün akıllı yemez; yiyenler ise, ya bedenini perişan edince, ya yediğini çıkarırken, yada öldükten sonra anlar; bu zehrin etkisi er yada geç ortaya çıkar”³⁴ der ve acı ile tatlıyı ve içlerindeki zehri ayırt edebilmek için üstün akıllı, anlayışı keskin, basiretli Hak erlerine tabi olmak gerektiğini belirtir.

Mevlânâ, adaletin ve barışın temin edilebilmesi için delinin eline silah verilmemesini; silahı olup aklı olmayanın elinin bağlanmasını öğütler “yoksa yüz türlü zarar verir” der:

*Delinin elinden silahı al da adalet ve barış senden razı olsun.
Silahı olup aklı olmayanın elini bağla; yüz türlü zarar verir.”³⁵*

Mevlânâ, yine özü kötü kişilerin ilim, mal ve makam sahibi olmalarının, kendi rezilliklerini istemeleri olacağını; bunun eşkıyanın eline düşmüş olan kılıç gibi olduğunu ifade eder ve “Kötü yaratılışlı, soysuz kişiye ilim ve fen öğretmek, eşkıyanın eline kılıç vermektir. Bilgi, mal, mevki ve hüküm, kötü yaratılışlı, soysuz kişilerin elinde fitnedir” buyurur; devamla müminlere delilerin ellerindeki kılıçları almaları için savaşın farz olduğunu hatırlatır. Ona göre, cahil kişi, kötü hükümler yürüten bir padişah oldu mu bütün ova, dünya yılanla, akreple dolar. Adam olmayanın eline bir mal ve mevki geçti mi, herkesten önce kendi rezilliğini istemiş olur. Çünkü o, ya cimrilik eder, bağışları az verir, yahut cömertliğe girer, yersiz ihsanlarda bulunur; şahı piyadenin yerine kor. Ahmağın verdiği bağış böyledir. Yetki, bir sapığın eline geçti mi onu makam sanır, kuyuya düşer. Yol bilmez, kılavuzluk etmeye kalkışır; kötü ruhu, dünyayı yakar.³⁶

³³ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 115 (b. 2583-2586).

³⁴ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 116 (b. 2588-2595).

³⁵ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 611 (b. 1434-1435).

³⁶ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 611-612 (b. 1436-1448).

Mevlânâ, bu öğütleri verir; ama üzüntüyle bunların yerine getirilmediğini, ahmakların başkan olup akıllıların korkudan gizlendiklerini söyler:

احمقان سرور شدستند و ز بیم عاقلان سرها کشیده در گلیم

Ahmaklar başkan oldular da akıllılar, korkularından başlarını kilime sokup gizlendiler.³⁷

Mevlânâ devamla, Hz. Peygambere inen “Ey örtüye bürünen” (73 Müzzemmil 1) âyetine değinir ve nasıl ki Allah Teâla tarafından Hz. Peygamberin gizlenmemesi, dışarı çıkıp insanlara yol göstermesi istenmişse, onun halefleri olan alimlerin de Hz. Peygamber gibi yol gösterici ve rehber olmaları gerektiğini belirtir:

Bu sebeple Allah, Peygambere “Ey örtüye bürünen, ey ürken! Kilimden dışarı çık” dedi.

Başını kilime sokma, yüzünü örtme; çünkü dünya başı dönmüş bir beden, sense akılsın.

Sakin iddiacının yüzüzlüğünden dolayı gizlenme; çünkü senin parlak vahiy mumun var...

Ey Mustafa! Bu safa denizinde kaptan ol; çünkü sen ikinci Nuh’sun.”

Akıllara her yol için bir yol bilen gerekir; özellikle deniz yolunda.

Kalk da yolu kesilmiş kervana bak. Her tarafta kaptan kesilmiş gulyabanileri var.

Sen, vaktin Hızır’ısın, her geminin imdadına yetişen sensin. Ruhullah (İsa) gibi yalnız gitme.

Bu topluluğun önünde gökyüzünün mumu gibisin; gizlenmeyi ve halvete çekilmeyi bırak.

Halvet zamanı değildir, topluluğa gel. Hidayet, Kaf Dağı gibi, sense Huma!

Dolunay, geceleri gökyüzünün başına doğru yürür... köpeklerin havlamasıyla yürüyüşünü bırakmaz...

Kınayanlar, senin dolunayın karşısındaki köpekler gibidir; sana karşı ürür dururlar.

Bu köpekler, “Susun” (7 Ârâf 204) emrine karşı sağırdırlar; ahmaklıklarından senin dolunayına karşı havlayıp durmaktalar.

Sakin ey şifa, hastayı terk etme; sağıra kızıp körün sopasını bırakma.

Sen demedin mi? “Körü, yolda götüren Allah’tan yüzlerce sevap ve ecir elde eder.

³⁷ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma’nevî*, IV, 612 (b. 1452).

Bir körü kırk adım götüren bağışlanır, doğru yolu bulur.”

Öyleyse bu kararsız dünyanın körler topluluğunu kabile kabile götür.

Doğru yolu gösterenin işi budur; sen doğru yolu gösterensin, âhir zaman mâteminin neşesi sen.

Ey takva sahiplerinin imamı! Bu hayalperestleri kesin bilgiye kadar götür.³⁸

Mevlânâ, “Allah’ın kullarına, bütün insanlara iyilik yap; biz ve ben varlığına düşerek dostunu, hatta hiçbir insanı incitme; bunu Allah için yap; yok, Allah için yapmıyorsan, en azından kendi canının rahatı için yap; onlara iyi davran, onlar hakkında iyilik düşün; güzel sözler söyle; söyle ki herkes seninle dost olsun. İnsanları daima dost gör; eğer dost görmezsen, sonunda gönlüne kin yüzünden çirkin suretler görünür; dostların düşman olur. Çünkü dost, yolda arkadır, destektir, sığınaktır. Dostların yanına varınca sessizce otur; onlara kendini yüzük taşı yapma” der.

تا نگردد دوست خصم و دشمنت	دوست را مآزار از ما و منت
یا برای راحت جان خودت	خیر کن با خلق بهر ایزدت
در دلت ناید ز کین ناخوش صور	تا همواره دوست بینی در نظر
مشورت با یار مهرانگیز کن	چونکه کردی دشمنی پرهیز کن

Biz ve ben varlığına düşerek dostunu incitme ki dostun, düşmanın olmasın!

İnsanlara Allah için iyilik yap veya en azından kendi canının rahatı için yap;

(Yap ki bütün insanları) gözünde daima dost göresin; gönlüne kin yüzünden çirkin suretler gelmesin!

Birisine düşmanlıkta bulundun mu (ondan) çekin; (istişare edeceğin vakit) sevgi dolu bir dostla istişare et.³⁹

چونک نیکو بنگری یارست راه	یار باشد راه را پشت و پناه
اندر آن حلقه مکن خود را نگین	چونکه در یاران رسی خامش نشین

³⁸ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 612-613 (b. 1453-1472).

³⁹ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 634-635 (b. 1979-1980).

Dost, yolda arkadır, sığınaktır. İyi bakarsan, (görürsün) ki yol, yârdan, dosttan ibarettir.

*Dostların yanına vardığında sessizce otur; onların halkası içinde kendini yüzük taşı yapma.*⁴⁰

Mevlânâ'ya göre insan kendisine arkadaş, yoldaş aramalı, toplumdan ayrılmamalıdır. İnsan, arkadaşsız yaşayamaz. Hz. Peygamber, “*Topluluk rahmettir*” diyerek topluluğu sağlamaya çalışmıştır; çünkü ruhlar topluluğunda pek büyük, pek ulu tesirler vardır; bu, yalnızlıkta elde edilemez. Bu yüzden, mahalleli orda toplansın, rahmet ve fayda daha fazla olsun diye mescitler, şehirlinin toplanması için camiler yapmışlar; dünya halkı şehirlerden, ülkelerden oraya gelip toplansın diye de Kâbe ziyaretini farz kılmışlardır.⁴¹

Din yolu, insanın canıyla oynayacağı yoldur. Her koruluğunda belâlar, afetler vardır. İnsan yolda yalnız gitmemelidir; yolda gruptan ayrılan insana yol, yüz kat daha yorucu ve uzun gelir. Tedbirli insan dostsuz, arkadaşsız da yol alabilir; ama topluluktaki neşeyi bulamaz; arkadaşlarla gittiği vakit neşesi yüz kat artar; güç, kuvvet bulur. Dost, görüş ve tedbir merdiveni gibidir. Her peygamber, bu doğru yolda mucizeler göstermiş, yoldaşlar aramıştır. İnsan da kendisine arkadaşlar, yoldaşlar aramalı; toplumdan ayrılmamalıdır. Duvarların yardımı olmadan evler nasıl yükselemez, ayakta duramazsa insan da arkadaşsız hayatını devam ettiremez. Allah, her türü çift yaratmıştır. Onların bir araya gelmeleri ve birlikte yaşamalarıyla nesiller, topluluklar meydana gelmiştir.⁴²

Mevlânâ, “Ey fakir! Eşek bile ağır canlı iken dostlarıyla gitti mi neşelenir, güç kuvvet bulur. Kervandan ayrılıp yalnız yol alan eşeğe o yol, yorgunluktan yüz kat daha uzun ve yorucu olur. O çölü yalnız olarak aşincaya dek ne kadar şiş ve sopa yer. O eşek sana der ki: ‘İyi dinle, eşek değilsen böyle yalnız gitme. Yolda etrafını gözetleyerek tek başına neşeyle giden, şüphe yok ki yoldaşlarla daha neşeli gider.’”⁴³

Mevlânâ, Hz. Peygamberin bir hadisini anarak dostları yol gösteren yıldızlara benzetir ve onlara bakarak yol alınmasını öğütler. Ayrıca dostu, insanın kendi gözü gibi değerlendirir ve göz nasıl korunuyorsa dostu da o şekilde korumak gerekir; çünkü dost, üzüntü anında canın aynasıdır, onun yüzünü buğulandırmamak, onu üzmemek gerekir:

⁴⁰ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 991 (b. 1594-1595).

⁴¹ Mevlânâ Celâleddîn, *Fîhi Ma Fîh*, s. 64.

⁴² Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 945 (b. 507-523).

⁴³ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 945 (b. 513-523).

گفت پیغامبر که در بحر هموم در دلالت دان تو یاران را نجوم
چشم در استارگان نه ره بجو نطق تشویش نظر باشد مگو

Peygamber, "dostları sıkıntılar denizinde yol gösteren yıldızlar bil" dedi.

*Gözünü yıldızlara dik, yol ara; konuşmak bakışı karıştırır; konuşma.*⁴⁴

یار چشم تست ای مرد شکار از خس و خاشاک او را پاک دار
هین بجاروب زبان گردی مکن چشم را از خس ره آوردی مکن
چونک مؤمن آینهء مؤمن بود روی او زآلودگی ایمن بود
یار آیینست جان را در حزن در رخ آینه ای جان دم مزن

Ey avcı! Dost senin gözündür; onu çerçöpten temiz tut.

Sakın dil süpürgesiyle ona toz kondurma. Göze çerçöpten hediye götürme.

Çünkü mümin müminin aynasıdır; onun yüzü kirlilikten uzaktır, korunmuştur.

*Üzüntü anında dost, canın aynasıdır. Aynanın yüzünü nefesle buğulandırma.*⁴⁵

*Can aynası ancak sevgilinin yüzüdür; o diyârdan olan sevgilinin yüzü.*⁴⁶

Mevlânâ, insanın, dostunun yüz çevirmesinden, kinini ve kıskançlığını dışa vurmasından dolayı üzülmemesi gerektiğini; onun düzeninde yok olup gitmekten kurtulduğu ve başka sadık bir dost bulmada fırsat ve imkân verdiği için Allah'a şükretmesi gerektiğini söyler ve bulunacak yegâne dostun, ölümünden sonra bile kendisiyle bağını koparmayan, sadık bir şah, sultan yada duası makbul, şefaathçi bir zat olduğunu ifade eder:

Dostun, düşmanlık eder, kinini ve kıskançlığını dışarı vurursa,

Yüz çevirmesinden dolayı feryat etme; kendini aptal ve cahil etme.

Aksine onun tuzağına düşmediğin için Hakk'a şükret, (fakirlere) ekmek ver;

(Çünkü) ebedî sadık bir dost arayıp (bulman) için onun tuzağından çabuk kurtuldun.

⁴⁴ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 991 (b. 1598-1599).

⁴⁵ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 180 (b. 28-31).

⁴⁶ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 183 (b. 96).

Senin ölümünden sonra bile dostluk bağı üç kat olan nazlı bir dost;

O, ya sultandır, ulu bir şahtır yada sultanın makbûlü, şefaataçı bir zattır.

Sahtekâr, dalkavuk ve düzenbazdan kurtuldun; onun hilesini ölmeden önce açıkça gördün.

Dünyada halkın sana karşı olan bu cefasını bilsen, gizli bir altın hazinesidir.

Halkı, sana karşı böyle kötü huylu ederler; sonunda yüzünü çaresiz o tarafa çevirirler.

Şunu iyice bil ki sonunda hepsi (sana) hasım, düşman ve asi olurlar.

Sen de mezarda bir olan Allah'a "Beni yalnız bırakma" diye yalvarır, feryat edersin.

Ey cefası vefalılardan daha iyi olan (Tanrım)! Vefaluların balı (vefası) da senin ihsanıdır.

Ey ambar sahibi! Aklınla dinle; buğdayını Allah'ın toprağına (Allah için) saç, saç da;

Hırsızdan da, bittene de güvende olsun; şeytanı şeytancıkla birlikte hemen öldür.

Çünkü o, seni yoksullukla korkutmaktadır. Ey erkek doğan kuşu! Onu keklik gibi avla.⁴⁷

Mevlânâ insanların arasındaki huzuru, kardeşliği ve barışı bozan duygunun kıskançlık olduğunu; bu hususta şeytanın vesvese verdiğini; şeytanın kıskançlığı nedeniyle mutluluğundan olduğunu; yolda bundan daha zor bir geçidin olmadığını belirtir ve "yoldaşı kıskançlık olmayana ne mutlu" der. İnsan vücudunun kıskançlık evi olduğunu; kıskançlıkla nesillerin kirleneceğini, hatta kirlendiğini bildirir ve "Hasetsiz kişiye düzen kurar, haset edersen, hasetten dolayı gönlün kararır" buyurur. Hak erlerinin ayağı altında toprak olmayı, yani onlara içtenlikle bağlanmayı; kendileri gibi kıskançlığın üstüne toprak dökmeyi öğütler:

Yolda haset boğazını sıkarsa, bil ki hasette şeytanın aşırılığı vardır.

Şeytan kıskançlığından dolayı (Hz. Adem'e secde etmekten) utanır; mutluluğuyla savaşı.

Yolda bundan daha zor bir geçit yoktur; yoldaşı haset olmayana ne mutlu.

Bu ceset kıskançlık evidir; bil ki hasetle aile ve nesil kirlenir...

⁴⁷ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 791 (b. 1514-1528).

Hasetsiz kişiye düzen kurar, haset edersen, hasetten dolayı gönlün kararır.

Hak erlerinin ayakları altında toprak ol. Bizim gibi sen de hasedin başma toprak at.⁴⁸

Mevlânâ, kıskançlık ve anlaşmazlık ortadan kalktığı zaman, bütün insanların tek bir yaratıcının kulları olarak aynı kapıya yöneleceklerini ve mutlu ve mesut olacaklarını anlatır.

O, yine bu bağlamda İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in İncil'de isminin ve güzel vasıflarının anıldığını; Hristiyanların, Hz. Peygamberin ismi geçtiği zaman sevap için o yüce ismi öptüklerini; bu güzel vasfa yüz sürdüklerini; bu sayede onların nesillerinin çoğaldığını; fitne ve kargaşalıktan emin olduklarını; Hz. Peygamberin nurunun onlara yardım ettiğini, onlara dost olduğunu; ancak Hz. Peygamberin adını uğursuz sayan fitneci ve tedbiri bozuk vezir ve diğer grubun ise, çekememezlikleri ve kıskançlıkları nedeniyle anlamları ters, sözleri aykırı tomarlara uyduklarını ve bu yüzden hor ve hakir olduklarını, dinlerinin de, hükümlerinin de bozulduğunu söyler:

İncil'de Mustafa'nın, o peygamberlerin başı, o sefa denizinin adı vardı; Sıfatları ve şekli bahsi vardı. Savaşı, oruç tutuşu, yemek yiyişi anılmaktaydı.

Hristiyan taifesi, o ada ve o hitaba geldikleri zaman sevap için,

O yüce adı öperler, o latif vasfa yüz sürerlerdi.

Söylediğimiz bu fitne esnasında o grup, fitneden ve şikâyetten emindi.

Onlar, emirlerin ve vezirin şerlerinden emin olup Ahmed adının sığınağında korunmuşlardı.

Onların nesli de çoğaldı. Ahmed'in nuru yardım etti, yâr oldu.

Hristiyanlardan diğer grup ise Ahmed adını aşağılıyordu.

Kötü düşünceli ve kötü düzenli vezirin fitneleri yüzünden aşağılandılar, hor ve hakir oldular.

Yanlış ifadeli tomarlar yüzünden dinleri de, hükümleri de bozuldu.

Ahmed'in adı böyle yardım ederse, nuru nasıl korur acaba?

Ahmed adı sağlam bir kale olunca, o Ruhulemin'in zatı ne olur acaba?⁴⁹

⁴⁸ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 23 (b. 429-436).

⁴⁹ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 35-36 (b. 727-738).

Yine aynı şekilde Medine Yahudileri, savaşlarda Evs ve Hazrec kabilelerine kitaplarında geleceği müjdelenen peygamber hürmetine dua edip ona dayanarak galip gelmek istiyorlardı; zira o hazretin kendi kavimleri içinden geleceğini düşünüyorlardı; fakat onların inandıkları kitabı tasdik eden bir kitapla Hz. Muhammed (s.a.s.) Arap kavmi içinden gelince, Yahudiler onu inkâr ederek kâfir oldular. Evs ve Hazrec kabileleri ise Hz. Peygambere iman ederek Yahudilere karşı zafer kazandılar.

Mevlânâ, “Yanlarındakini (Tevrat’ı) doğrulamak üzere kendilerine Allah katından bir kitap geldiğinde, daha önce inkâr edenlere karşı zafer isteyip durdukları halde, geleceğini bildikleri zat kendilerine gelince, onu inkâr ettiler. Allah’ın laneti, küfre sapanların üstüne olsun!” (Bakara Suresinin 89) âyetinde ise Hz. Peygamber bu aleme zuhur etmeden önce Yahudilerin, Hristiyanlar gibi, onun vasıflarını anarak dua ettiklerini, onun gelişinin hayaliyle yaşadıklarını; Allah’tan daha erken göndermesini istediklerini; peygamberin adıyla fetihler dileyip düşmanlarını mağlup ettiklerini; nerede korkunç bir savaş ve müzmin bir hastalık olsa Hz. Peygamberin onlara yardımcı ve şifa verici olduğunu; onun suretinin, yollarında, gönüllerinde, kulaklarında ve ağızlarında dolaştığını; fakat gelen peygamber onların istediği şekilde gelmeyince bütün saygılarının, ululamalarının ve inasflarının, onu şekil olarak gördüklerinde, yok olduğunu söyler; “çünkü onlar duvar gibi hatta duvardan da aşağı, kalp yani sahtekar idiler, ikiyüzlü idiler; onun için kâfir oldular” der:

Bunların hepsini okudun; şimdi "Lem yekun" (80 Beyyine 1) Suresini oku da eski kâfirin inadını bilesin.

Ahmed’in sureti, bu âleme ışık vermeden (zuhur etmeden) önce onun vasıfları, her kâfirin korunma duası, muskasıydı.

Böyle bir kimse var veya gelecek diye onun yüzünün hayaliyle yürekleri çarpardı!

“Ey insanların Rabbi! Onu mümkün olduğu kadar erken ortaya çıkar” diye secde ederlerdi.

Ahmed’in adı ile fetih dilerler ve böylece düşmanları, mağlup olurdu.

Nerede bir korkunç savaş olsa, Ahmed’in cengâverliği onlara yardım ederdi.

Nerede müzmin bir hastalık olsa, onu anmak onlara şifalı bir ilaç olurdu.

Onun sureti, yollarında, gönüllerinde, kulaklarında ve ağızlarında dolaşıyordu.

(Fakat) onun suretini her çakal nasıl bulabilir? Belki onun resminin uzantısını, yani hayalini bulabilir.

Onun sureti duvara aksetse duvarın içinden gönül kanı damlar.

Sûreti, duvara öyle kutlu gelir ki duvar, derhal iki yüzlülükten kurtulur.

Temiz kişilerin bir yüzlülüğüne karşılık duvara o ikiyüzlülük ar olmuştur.

Bütün bu saygı, ululama ve insaf, onu şekil olarak gördüklerinde yok oldu.

Kalp akçe (sahte para) ateşi görünce hemen karardı. Kalp kalbe yol bulabilir mi hiç?

Kalp, müritleri şüpheye atmak için mihenk taşını arzulamaktan dem vurur.

Adam olmayan, onun hilesinin tuzağına düşer; her aşağılık kişide şu şüphe doğar:

“Eğer bu (adam) gerçek altın olmasaydı sınama taşına yönelir miydi hiç?”

O mihenk taşını ister; ama kalp oluşu, onunla ortaya çıkmayacak şekilde ister.

(Kalpın) vasfını gizleyen mihenk (taşı), ne mihenktir, ne bilgi nuru.

Her namussuzun hatırı için yüzün ayıbını gizleyen ayna,

Ayna değil, münâfıktır; elinden geldiği sürece böyle ayna arama.⁵⁰

Mevlânâ, insanların dünyada iken birbirlerinin değerlerini bilmelelerini öğütler. Çünkü ansızın birbirlerinden ayrılabilirler; bu ayrılıktan dolayı üzürlürler; o zaman iş işten geçmiş olur. İnsanlar, birbirlerinin yüzlerine bakmalıdırlar; onlar birbirlerine karşı ayna gibidirler. Birbirlerine baktıklarında mutlu ve mutsuz hallerini görüp sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşabilirler. İnatlaşmayı, köpeklik etmeyi, düşmanlığı terk etmelidirler; çünkü düşmanlıklar dostluğu, arkadaşlığı karartır, yok eder. Birçok insan, arkadaşının, yakınının veya eşinin ölmesini ister yahut ölecek diye sevinir; hayatta iken birbirinin düşmanı olur, ölüye tapar; arkadaşı veya eşi öldükten sonra ise onunla barışır; onun çok iyi olduğunu, güzel vasıflar taşıdığını söyler; gider, mezarı başında oturur, ağlar; mezar taşını öper; mahrum ve mazlum oluşundan dolayı üzürlür; onunla konuşmaya çalışır; onun için dualar eder. Ancak insanlar, bunu öldükten sonra değil de hayatta iken yapmalı; kabre gidip söyleyeceği sözleri şimdi söylemeli, birbirlerine dualar etmelidirler:

⁵⁰ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 712-714 (b. 3835-3855).

ییا تا قدر یکدیگر بدانیم	که تا ناگه ز یکدیگر نمانیم
چو مؤمن آینهء مؤمن یقین شد	چرا با آینه ما روگرانیم؟
کریمان جان فدای دوست کردند	سگی بگذار ما هم مردمانیم
فسون قل اعوذ و قل هو الله	چرا در عشق همدیگر نخوانیم؟
غرضها تیره دارد دوستی را	غرضها را چرا از دل نرانیم
گاهی خوشدل شوی از من که میرم	چرا مرده پرست و خصم جانیم
چو بعد مرگ خواهی آشتی کرد	همه عمر از غمت در امتحانیم
کنون پندار مُردم آشتی کن	که در تسلیم ما چون مردگانیم
چو بر گورم بخواهی بوسه دادن	رُخم را بوسه ده کاکنون همانیم
خمش کن مرده وار ای دل ازیرا	به هستی متهم ما زین زبانیم

Gel de birbirimizin değerini bilelim. Ansızın birbirimizden ayrılmayalım.

Mademki mümin müminin aynasıdır kesin; o halde niye aynaya yüz çeviriyoruz?

Cömertler, dosta canlarını feda ettiler. Köpekliği bırak, biz de insanız.

Kul e'üzü ve kul hüvallah dualarını aşkta niçin birbirimize okumuyoruz?

Düşmanlıklar dostluğu karartır; niçin düşmanlıkları atmıyoruz içimizden?

Bazen ben öleceğim diye seviniyorsun; niçin ölüye tapıyor, hayatın düşmanı oluyoruz?

Mademki ben öldükten sonra barış yapacaksın (şimdi yap), biz, bütün ömür senin gamında imtihandayız.

Şimdi zannet ki öldüm, barış yap; çünkü teslimiyette ölüler gibiyiz biz.

Mademki mezar taşıyı öpeceksin; yüzümü öp şimdi; çünkü mezar (taşı) gibiyiz biz.

Ey gönül! Ölü gibi sus ve konuşma; çünkü bu dilden dolayı varlıkla itham ediyoruz biz.⁵¹

⁵¹ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 586 (1535. gazel).

Âciz kaldıktan sonra ister acın, ister ah et. Bu kara duman, ondan önce gerekirdi.

Hırs ve heves harekete geçti mi o zaman "ey feryada yetişen!" de.

Çünkü o zaman Basra yıkılmadan önceki zamandır; belki Basra o yıkılıştan kurtulur.

Ey bana ağlayan, dövünen! Bana Basra ile Musul yıkılmadan önce ağla, dövün!

Ölümünden önce ağla, feryat et, başına toprak saç. Ölümünden sonraysa ağlama, sabret.

Ayrılıkta ölümünden önce ağla bana. Ayrılık tufanından sonra bırak ağlamayı.

Şeytan, yolunu vurmaktan Yâsin okuman gerek, yolunu vurmaktan.

Ey Bekçi! Kervan vurulmadan önce vur sopanı.⁵²

چون بمیرم فضل تو خواهد گریست	از کرم گرچه ز حاجت او بریست
بر سر گورم بسی خواهد نشست	خواهد از چشم لطیفش اشک جست
نوحه خواهد کرد بر محرومیم	چشم خواهد بست از مظلومیم
اندکی زان لطفها اکنون بکن	حلقه‌ای در گوش من کن زان سخن
آنک خواهی گفت تو با خاک من	برفشان بر مدرک غمناک من

Ölürsem, senin lütfün, gerçi ihtiyaçtan uzaktır; ama kereminden ağlayacak bana.

Mezarımın başında çok oturacak; güzel gözlerinden yaşlar akacak;

Mahrum oluşuma ağlayacak, mazlum olduğum için (beni) affedeceksin.

O lütufların birazını şimdi yap. O sözlerden kulağıma küpe yap.

Kabrime söyleyeceğin sözleri, (şimdi gel,) benim gamlı kulağıma söyle.⁵³

Mevlânâ, bir kişinin veya bir toplumun yanına gidildiğinde ya da onlarla birlikte yaşamak istenildiğinde nasıl hareket edilmesi gerektiğini şöyle anlatır:

Ey garip olarak onların evlerine konuk olan dostum! Onlara muhalefet etme; onlarla dostça geçin (onlara yumuşak davran).

⁵² Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 946 (534-541. beyitler).

⁵³ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 1037-1038 (2711-2715. beyitler).

Dilediklerini ver; onları memnun et, ey topraklarında yurt edinen (dost)!

*Ey Reyli! Padişaha ulaşınca ve nimete gark oluncaya kadar Meragalı ile hoş geçin.*⁵⁴

Mevlânâ, devamla Musa ve Harun Peygamberlerin Firavun'a gönderilirken "Ona yumuşak ve tatlı sözle hitap edin; belki öğüt alır, yahut ürperir." (20, Taha 44) âyetinde Firavun'a yumuşak bir tarzda hitap etmelerinin emredildiği ve Hz. Peygambere buyrulan "Allah'ın rahmetiyle onlara karşı yumuşak davrandın; yoksa kaba ve katı yürekli olsaydın mutlaka yanından ayrılıp giderlerdi; onları bağışla; onların bağışlanmalarını dile; iş hususunda onlarla danış; fakat işe girişmeyi de kurdun mu Allah'a tevekkül et. Şüphe yok ki Allah, tevekkül edenleri sever" (3, Âl-i İmran 159) âyetlerinden yola çıkarak, insanların da birbirlerine karşı yumuşak davranmalarını, birbirlerine tatlı dille hitap etmelerini, kaba ve katı olmamalarını öğütlemektedir:

Ey Mûsâ! Zamanın Firavun'una karşı yumuşak söz söylemek gerek; yumuşak söz.

Kaynayan yağa su dökersen ocağı da harap edersin, tencereyi de.

*Yumuşak söyle; doğrudan başka bir söz söyleme. Yumuşak hitapta vesvese satma.*⁵⁵

Mevlânâ, nefsânî kinler ve düşmanlıklar baskın geldiği vakit, insanın görüşünün ve hükmünün değişeceğini; aşırı sevgiden, hevesten ve öfkeden dolayı insanın şaşı olacağını, biri iki göreceğini bildirir ve "Öfke ve şehvet insanı şaşı yapar; ruhu doğruluktan ayırır. Gareze ve düşmanlık ortaya çıkınca hüner görünmez olur. Gönülden göze yüzlerce perde iner. Kadı gönlünde rüşvet almaya karar verince zâlimi, ağlayıp inleyen mazlûmdan nasıl ayırt edebilir?"⁵⁶ der. Bu bağlamda usta ve şaşı çırağı hikâyesini anlatır:

Bir ustanın şaşı bir çırağı vardır. Bir gün ona, "Git, o odadan şişeyi bana getir" der. Çırak odaya gidip şişeye baktığında onu iki tane görür; sonra ustasına, "Burada iki tane şişe var; hangisini getireyim?" der. Usta, "Orada iki şişe yok; aksine sadece bir şişe var" der. Çırak, gözündeki kusur nedeniyle yine sözünde ısrar eder. Usta, tartışmanın fayda vermediğini görür ve "Mademki iki şişe var, onlardan birini kır" der. Çırak, şişenin birini kırınca, geride sağlam bir şişenin de kalmadığını görür ve sonunda kusurun kendi gözünde olduğunu anlar.⁵⁷

⁵⁴ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 712 (b. 3813-3815).

⁵⁵ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 712 (b. 3816-3818).

⁵⁶ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 18-19 (b. 332-336).

⁵⁷ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 18-19 (b. 324-333).

Mevlânâ, dinlerin esas itibariyle birlik üzerine kurulduğunu ifade eder. Kuran-ı Kerim’de Âl-i İmran Suresi 64. âyetinde, “*De ki ey kitap ehli! Gelin aramızda eşit olan tek söze; ancak Allah’a kulluk edelim; ona hiçbir şeyi eş ve ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp da bazılarımız bazılarımızı Tanrı tanımasın. Gene de yüz çevirirlerse deyin ki tanık olun; özümüzü Tanrı’ya teslim edenlerdeniz biz*” ve Bakara Suresi 284. âyetinde peygamberlerin peygamberlikleri bakımından ayrılamayacakları, hepsinin de tevhide, insanların hayrını ve kemâlini sağlamaya gönderildiği; 253. âyetinde ise ancak Allah katındaki dereceleri bakımından bazısının bazısından üstün olduğu; fakat peygamberlikte, tebliğ memur oluşt ve tebliğ ettikleri gerçekte aynı oldukları bildirilmektedir. Gerçekten de her peygamber Allah’ın bir, eşsiz, ortaksız ve her şeyden münezzehtir olduğu bildirmiştir; dünyevî hükümlerse zamanın icabına göre konmuştur. Fakat zaman geçtikçe her din ehli, ondan sonra gelen dinin tabiatıyla daha mütekâmil olması ve ona uyulması gereken uymamış, sonraki din ehline düşman kesilmiş, tarih sayfaları Haçlı savaşlarıyla, hatta bu da yetmiyormuş gibi aynı din ehli arasındaki bazı aydın fikirleri söndürmek için engizasyon zulümleri ile İslamda da mezhep savaşlarıyla kana boyanmıştır. Kuran-ı Kerim’in birçok âyetinde ve örneğin Bakara Suresinin 111-118. âyetlerinde Mûsâ peygamberin dinine uyduklarını sananlarla kendilerini İsâ dininden olduklarına inananlar arasındaki aykırılıklar anlatılmakta; peygamberlere, kendi dinlerinden gelen büyüklere tanrılık isnat ettikleri bildirilmektedir.⁵⁸

Mevlânâ’ya göre bu, bir şaşılıktır, biri iki görmektir; çünkü vahdet bakımından bütün peygamberler birdir; Adem ile başlayan nübüvvet Hz. Muhammed ile sona ermiştir. O, Hz. Peygamberin bütün peygamberlerin sonuncusu olduğuna, en üstünü bulunduğu, dininin bütün dinleri hükümsüz kıldığına, kitabının son ilâhî kitap olduğuna inanmakla beraber Hz. Muhammed’den önceki peygamberlerin hiçbirini inkâr etmez; biri iki görmez, şaşı değildir. Allah’ın kelamına inanıp Musevî ve İsevîlerin ellerindeki kitapların muharref olduğunu bilmekle birlikte kitap sahibi peygamberlerin kitaplarını bugün asılları yoktur diye inkâr etmez.⁵⁹

Mevlânâ, insanlar arasındaki anlaşmazlığın addan, suretten kaynaklandığını, manaya ulaşınca sorunun çözüleceğini söyler ve şu hikâyeyi anlatır: Adamın biri, Fars, Arap, Türk ve Rum’dan oluşan dört kişiye bir dirhem verir. Onlardan biri, “Bu parayla engür alacağım der. Diğer Arap’tır: “Hayır, ben inep isterim, engür değil” der. Üçüncüsü Türk’tür: “Bu para benim; ben inep istemem, üzüm isterim” der. Dördüncü de Rum’dur. O

⁵⁸ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi*, İstanbul 1985, I, 170-171.

⁵⁹ Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 171-172.

da, “Bırakın bu lâfları, biz istafil isteriz” der. Adların sırrından habersiz olan bu insanlar, kavga etmeye başlarlar. Aptallıklarından, bilgisizliklerinden birbirlerini yumruklarlar. Oysa dördü de aynı şeyi yani üzümü istemektedir.

Mevlânâ, “Sır sahibi, yüz dil bilir, yüce bir kişi bulunsaydı orada, onları uzlaştırdı. Sonra onlara, ‘Ben, bu bir dirhemle hepinizin isteğini yerine getiririm. Gönlünüzü hilesiz olarak bana teslim ederseniz, bu bir dirheminiz birkaç işinizi yapar. Bir dirheminiz dört isteği de yerine getirir, dört düşman da birleşerek bir olur. Her birinizin sözleri savaşa ve ayrılığa sebep olur; fakat benim sözüm, sizi birleştirir. Öyleyse siz susun, susun ki konuşmada diliniz ben olayım. Sözleriniz uyumda sağlam şekilde bir görünse de etkide kavga ve tefrika nedenidir...’ derdi”⁶⁰ buyurur ve addan, şekilden kaynaklanan sorunların ancak bir şeyhe bağlanarak çözüleceğini bildirir.

O, şeyhi Süleyman peygambere benzetir ve şeyhin, Süleyman peygamber gibi insanlar arasındaki düşmanlıkları giderip barış ortamını sağlayacağını, insanlar arasında birlik oluşturacağını söyler. Çünkü Süleyman, Tanrı tecellisine mazhar olunca bütün kuşların dilini bilmiş; onun adaleti sayesinde hayvanlar arkadaş olmuş, savaşları terk etmiş; koyun kurttan kaçmamış; kuşlar arasında birlik oluşmuştur.⁶¹

Mevlânâ, insanı yem için koşuşturan karıncaya benzetir ve, “Dikkat et, Süleyman ara; niçin sapıtıyorsun? Yem arayana yem tuzak olur. Süleyman arayan ise, her ikisini de bulur” diyerek uyarır.⁶² Devamla, insanların birbirlerine karşı düşmanca davrandıklarını, birbirlerine güvenmediklerini anlatır; Süleyman gibi olan şeyhin, müşşidin her zaman var olduğunu haber verir ve “İçlerinde korkutucu bulunmayan hiçbir ümmet yoktur” (35 Fâtır 24) âyetini “İçlerinde Hakk’ın halifesi ve himmet sahibi bulunmayan hiçbir ümmet yoktur” şeklinde yorumlayarak delil getirir.⁶³

Şeyhler, Hz. Peygamberin Evs ve Hazrec kabilelerine yaptığı gibi, insanları içlerinde kin ve kıskançlık kalmayacak bir hâle getirir, onları birleştirirler.⁶⁴ Evs ve Hazrec kabileleri birbirlerine düşman iki kabile iken, o eski kinleri, Hz. Peygamberin nuru ve peygamberliği ile son bulmuş; o düşmanlar, “İnananlar kardeştir” (49 Hucurat 10) âyetinden öğüt alarak bağdaki üzüm taneleri gibi kardeş olmuşlar; kabuklarını kırıp bir beden şekline dönüşmüşlerdir.⁶⁵

⁶⁰ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 328 (b. 3683-3695)

⁶¹ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 328 (b. 3702-3705).

⁶² Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 328 (b. 3706-3707).

⁶³ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 329 (b. 3708-3711).

⁶⁴ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 329 (b. 3712-3714).

⁶⁵ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 329 (b. 3715-3718).

Mevlânâ burada üzüm ve koruk arasındaki bağa değinir ve “Üzümlerin sureti kardeşir; sıkıtuğun vakit bir tane sıra olur. Koruk ve üzüm birbirine zıttır; fakat koruk olgunlaşınca iyi dost olur. Taşlaşan ve ham kalan koruğa Hak, ezelde tam kâfir adını verdi. O ne kardeş olur, ne de tek vücut... Kabiliyeti olan iyi koruklar gönül ehlinin nefesiyle sonunda bir dil olurlar. İkiliğin, kinin ve kavganın sona ermesi için üzüm olmaya hızlıca koşarlar. Sonra üzüm olma durumunda kabuklarını yırtarlar ve bir olurlar. Birlik onun vasfıdır. İkilik olunca dost düşman olur; hiçbir kimse kendisiyle savaştırmaz” der.⁶⁶

Mevlânâ, “Şimdi de Süleyman var; fakat biz uzağı görme neşesiyle kör haldeyiz. Uzağı görme kişiyi kör eder; evde uyumuş kişinin evi görmemesi gibi. Türk, Rum ve Arap’ın kavgasıyla *engür* ve *inep* güçlüğü çözülmedi. Manevi dilleri bilen Süleyman ve Süleyman gibiler gelmedikçe bu ikilik kalkmaz.” diyerek manevi dilli Süleymanlar, şeyhler gelmeden insanların arasındaki ikiliğin kalkmayacağını, yeryüzünde her zaman Süleyman gibi olan Allah erlerinin var olduğunu yineler ve “Süleyman ve Süleyman gibi olanlarla aydınlananlar, günahsızların kanını dökmezler; onları yaralamazlar; aksine onlara yardım eder, yiyecek götürürler. Aralarında anlaşmazlık ve düşmanlık olmaz”⁶⁷ der.

Mevlânâ, son olarak Süleyman’sız gidenlerin yarasa gibi karanlığa âşık olduklarını bildirir ve “Ey yarasa gibi olan insan! Sonsuza dek karanlıkta, sapıklıkta kalmamak için Süleyman’a dost ol. Eğer o yöne doğru bir metre gidersen, metre gibi ölçü kutbu olursun”⁶⁸ diyerek karanlıktan, sapıklıktan kurtulmak için Süleyman’la veya Süleyman gibi olanlarla dost olmak, arkadaşlık etmek, onlara tabi olmak gerektiğini tekrar eder.

Mevlânâ, insandaki güzelliklerin, çirkinliklerin; iyimserliklerin, kötümserliklerin, bütün hasletlerin onun içinde olduğunu söyler. Bu zıt hallerden bize görünen mutluluk, mutsuzluk; rahatlık, sıkıntı; sevinç, üzüntü; iyilik, kötülük, güzellik, çirkinlik; tatlılık, acılık ve benzeri her şey bizim, yanlışlıkla dışta gördüğümüz, dışta saydığımız; ancak dışta olmayıp içte olan iç halimizin yansımasıdır.

Mevlânâ, “Güzel ve iyi şeyler düşünüyorsan gül bahçesindeki gül gibisin, gül bahçesine, cennete lâyıksın; yok eğer kötü ve çirkin şeyler düşünüyorsan hamam ocaklarında yanmaya lâyık bir odun gibisin, ateşte yanmaya lâyıksın” der:

⁶⁶ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 329 (b. 3719-3728).

⁶⁷ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 330 (b. 3732-3752).

⁶⁸ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 331 (b. 3764-3766).

گر بود اندیشه ات گل، گلشنی ور بود خاری، تو هیمهء گلخنی

*Eğer düşüncen gül ise gül bahçesindensin, diken ise külhan odunusun.*⁶⁹

İç dünyası dar ve sıkıntılı olan kişinin gözünde dünya, işkence ve sıkıntıyla dolu dar bir zindan olarak görünür. Beyni, kederler üreten, hüznölendiren hayaller yuvası; ruhu, vecdsiz ve neşesiz; kalbi, zehirli arzu ve heveslerle dolu düşünceler ocağı olan kişi, dünyayı baştan başa zehir, keder ve dert yuvası ve gönülleri ölmüş kişilerin gam yurdu ve matem evi olarak görür.

Mevlânâ, bu şekilde yanlış düşünen kötümser kişileri, baş dönmesi hastalığına yakalanmış bir hastaya benzetir. Bunlar, kendi etraflarında gördükleri her şeyi döner veya hareket eder gibi görürler. Bunlar, bir gemiye binmiş, sahilin ve sahildeki varlıkların değil de kendisinin, geminin hareketiyle hareket ettiği açık olduğu halde sahili hareket eder gören bir kimse gibidirler:

Sen, dönüp de başın döndüğü zaman gözüñ, evi döner görür.

*Sen, gemiye biner, denizde gidersen deniz sahilini koşar görürsün.*⁷⁰

Bunun aksine canlı ve neşeli bir ruha sahip ve kalbi güçlü ve mutluluğa açık olan kişinin gözünde dünyanın çehresi ve onda olan her şey mutlu, neşeli, hayat verici görünür. Bu durumların hepsinin aslı bizzat insanın ruhu ve canıdır:

گر تو باشی تنگ دل از ملحمه تنگ بینی جمله دنیا را همه

ور تو خوش باشی به کام دوستان این جهان بنمایدت چون گلستان

Eğer sen savaştan dolayı daralır, üzülsen bütün dünyayı dar görürsün.

*Ve eğer sen dostların arzusuyla mutlu olursan bu dünya, sana gül bahçesi gibi görünür.*⁷¹

Hulasa insanoğlunun sıkıntı ve mutluluk veren kaynağı, onun beyninde ve dimağındaki hayal hanesinde, içindeki küçük kulübesindedir. Bu tarz durumların sebeplerini ve kaynaklarını kendisi dışında aramamak gerekir:

هر که را بینی شکایت می کند که فلان کس راست طبع و خوی بد

این شکایت گر، بدان که بدخو است که مر آن بدخوی را او بدگو است

Falan kişinin ahlakı ve huyu kötüdür diye kimi şikâyet eder görürsen,

*Bu şikâyetçi bil ki kötü huyludur; çünkü o kötü huyluyu kötülemektedir.*⁷²

⁶⁹ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 190 (b. 278).

⁷⁰ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 651 (b. 2370-2371).

⁷¹ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 651 (b. 2372-2373).

Kin gütmeyen temiz bir ruha, iyilik isteyen doğru ve sağlam bir ah-laka sahip olan, dünyadaki bütün halka kötü ve düzenbaz bir gözle bakmaz; aksine kendi nefesine kıyasla başkalarının da temiz ve güzel sıfatlara sahip olduğunu düşünür.

Eğer biz kendi içimizde karamsar, üzgün ve öfkeli olursak dünyanın ve halkın çehresini asık suratlı ve öfkeli görürüz ve eğer dünya ve ondaki her şeyin yüzümüze gülmesini istiyorsak, herkesin yüzüne gülümsemeliyiz, güler yüzlü ve açık olmalıyız. Eğer bir kimsenin bizim güvenilir ve sadık bir dostumuz olmasını istiyorsak, önce bizim ona sadık olmamız gerekir.

Dünya malı ve makamı hayatta, aslında mutluluk ve mutsuzluk sebebi değildir. Mal, makam ve servet bakımından son derece zengin ve makam sahibi birçok kimse görüyoruz ki asla mutlu ve mesut değildirler; sürekli korku, dehşet ve üzüntü içinde yaşıyorlar; fakat buna karşın fakirlik ve yoksullukta son derece fakir olan nice fakirler görüyoruz ki mutlu ve mesut bir halde hayat sürüyorlar. Eğer dünya malı ve makamı, aslında mutluluk ve mutsuzluk nedeni olsaydı ihtilaf ve anlaşmazlık olmazdı.⁷³ Öyleyse sıkıntıyı ve huzuru ortaya çıkaran nedeni, sevinç ve üzüntü yolunu dışarıda değil, kendi içimizde aramalıyız:

Lezzet yolunu içinde bil, dışarıda değil. Köşkleri ve kaleleri aramayı ah-maklık bil.

Birisi, mescit köşesinde sarhoş ve mutlu; diğeri, bahçede ekşi suratlı ve mutsuz.⁷⁴

Mevlânâ'ya göre insan kendini hiçe sayarsa, hilâl gibi dolunaya dö-nüşür. İnsan kendini hiçe saymadıkça hiçlikten kurtulamaz. İnsan, insanların iyisinden de kötüsünden de kaçıyor; halbuki onların hepsi kendisindedir; insan kendisinden kaçmaktadır. İnsan güzel şeyler yapmalı, melek gibi gökyüzüne doğru ağmalıdır:

O yeni ay kendini hiçe saydı da dolunay oldu. Kendini hiçe saymadıkça hiçlikten kurtulamazsın.

İnsanların iyisinden de kötüsünden de kaçıyorsun; (oysa) onların hepsi sendedir; kendinden kaçıyorsun...

Kafa şişiriyorsun gamda! (Hiç olmazsa) güzel bir şey yap. Eğer Rüstem isen aslana, file saldır.

Melek gibi göğe doğru uç. Eğer eğileceksen, gökyüzü gibi eğil.⁷⁵

⁷² Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 584 (b. 772-773).

⁷³ Hümâî, Celâluddîn, *Mevlevî-nâme*, Tahran 1362 hş., II, 709-713.

⁷⁴ Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 1067 (b. 3421-3422).

Sonuç olarak Mevlânâ'nın bütün bu düşüncelerini ve görüşlerini özetleyen yedi öğüdü ile sözümüzü tamamlayalım.

Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol.
Şefkat ve merhamette güneş gibi ol.
Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.
Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol.
Tevazu ve alçak gönüllükte toprak gibi ol.
Hoşgörülükte deniz gibi ol.
Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol.

⁷⁵ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1181 (3177. gazel).